

การศึกษาวิเคราะห์เรื่องนกในบทกลอนในมโนโณ

Analysis of “BIRDS” in Manyōshū

พรทิพย์ วาคาบายาชิ²

Porntip Wakabayashi

บทคัดย่อ

มโนโณเป็นหนังสือรวบรวมบทกลอนที่เก่าแก่ที่สุดของญี่ปุ่น มีบทกลอนทั้งสิ้น 4,516 บท บทกลอนส่วนใหญ่แต่งขึ้นโดยใช้คำที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่อยู่ในธรรมชาติ เช่น ดวงจันทร์ เมฆหมอก พืชพรรณ สัตว์ แมลง เป็นต้น งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษานกซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติและพบในมโนโณมากถึงเกือบ 600 บท โดยจะศึกษาความหมายของนก และวิเคราะห์สถานการณ์ ความเป็นไป สภาพจิตใจ ตลอดจนอารมณ์และความรู้สึกของกวีบทกลอน รวมถึงลักษณะการใช้ชีวิตของผู้คนและสภาพสังคมในสมัยนั้น ผ่านการใช้คำเกี่ยวกับนกเหล่านั้น โดยใช้แนวคิดเรื่องคนญี่ปุ่นกับธรรมชาติในวรรณกรรม เพื่อที่จะได้เข้าใจถึงความสัมพันธ์ของคนญี่ปุ่นกับธรรมชาติ ผลการศึกษาพบว่า กวีในมโนโณให้ข้อสังเกตเกี่ยวกับลักษณะเด่นและพฤติกรรมทางธรรมชาติของนกแต่ละชนิดที่มีในบทกลอนมากกว่า 30 ชนิด ได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะนก 4 ชนิดซึ่งมีการกล่าวถึงมากตามลำดับ ได้แก่ (1) นกโสะโตะโตะจิซุ (2) นกฮ่านป่า (3) นกอุงุอิซุ และ (4) นกกระเรียน โดยรับรู้ว่ามีนกชนิดไหนอยู่ในสภาพแวดล้อมแบบใด มาถึงญี่ปุ่นในยุคใด

¹บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัย เรื่อง การศึกษาวิเคราะห์เรื่องนกในบทกลอนในมโนโณ

This research article is partially derived from my research, entitled Analysis of “BIRDS” in Manyōshū

²สาขาวิชาภาษาญี่ปุ่น ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

Japanese Language Division, Department of Thai and Oriental Languages, Faculty of Humanities,

Ramkhamhaeng University Email : a.tsugumi@gmail.com

*Manuscript received March 29, 2019; revised April 23, 2019 and accepted April 30, 2019

อีกทั้งทราบถึงลักษณะการใช้ชีวิตของนกเหล่านั้น และเลือกใช้นกที่เข้ากับสถานการณ์ อารมณ์ความรู้สึกของตนบรรยายเป็นบทกลอนต่าง ๆ บางครั้งนกละเอินขึ้นในการบรรยายภาพทิวทัศน์ เช่น ห่านป่ากับทัศนียภาพยามฤดูใบไม้ร่วง หรือบรรยายถึงฉากสถานที่ เช่น นกชิวโตะรักกับลานกรวดริมแม่น้ำ และบางครั้งเสียงของนกใช้ในการเชื่อมโยงถึงอารมณ์ความรู้สึกที่มีในจิตใจ เช่น เสียงของนกกระเรียนฟังแล้วทำให้จิตใจร้อนรุ่มคิดถึงอีกฝ่าย สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ทำให้เราเข้าใจว่าในจิตใจของผู้คนสมัยนั้นไม่มีการปิดกั้นกับสิ่งที่อยู่ในธรรมชาติ หากแต่เปิดใจรับ สังเกต เรียนรู้ และนำเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในการดำเนินชีวิต ซึ่งลักษณะเช่นนี้สืบทอดต่อมายังวิถีชีวิตและความคิดของคนญี่ปุ่นในปัจจุบัน

คำสำคัญ: นก, บทกลอนวะกะ, มนั โยฌุ

Abstract

Manyōshū is Japan's oldest anthology of poetry that consists of 4,516 poems, most of which contain natural subjects including moon, haze, flora, fauna, insects, and so on. The purpose of this research is to study the presence of birds, in which they are considered as a visible component of nature and found in nearly 600 poems from Manyōshū, to study the symbolic meaning of birds, to analyze the author's particular circumstances, living, state of mind as well as his feelings and emotions, and to investigate the ways of life and society in that period of time through the bird symbolism based on the idea of the Japanese and nature within literatures in order to understand the Japanese people's relationship to nature. The findings indicate that the people of Manyōshū are able to sensibly notice the unique features and natural behaviors of each bird among more than 30 species mentioned in the anthology, especially the top four most frequently cited species: (1) Hototogisu (2) Wild Goose (3) Uguisu and (4) Crane, respectively. They acknowledge the surrounding habitat, migration season to Japan and life cycles of each bird species. They also address the bird species relating to specific situation as

well as their feelings and emotions through poetry. Bird sometimes appeared in the depiction of scenery such as wild goose in the autumn landscape, and in the description of locale such as Chidori on the gravel riverbank. The bird's singing is occasionally related to the state of mind such as a feeling of agitating passion perceived when a crane sings. The findings thus bring about an understanding that the Japanese mind has not only received the blessing of natural features, but it also perceived, learned, and coexisted with nature since ancient times. These significant values are, therefore, consistently passed down to the present generation's thoughts and way of living.

Keywords: Bird, Waka Japanese poetry, Manyōshū

บทนำ

มโนโฆะเป็นหนังสือรวบรวมบทกลอนญี่ปุ่นหรือวะกะ (和歌) ที่เก่าแก่มากที่สุดของญี่ปุ่น โดยได้รวบรวมบทกลอนต่าง ๆ ไว้ถึง 20 เล่ม ประกอบด้วยบทกลอนวะกะทั้งหมด 4,516 บท จากกวีที่มาจากหลากหลายชนชั้น ตั้งแต่จักรพรรดิ ชุณนางชั้นสูง ข้าราชการบริหาร ทหารรักษาชายแดน จนถึงชาวบ้าน (อรรถยา สุวรรณระดา, 2554, หน้า 24-25) ในบรรดาบทกลอนในมโนโฆะทั้งหมดนั้น บทกลอนที่ปรากฏชื่อสัตว์มีทั้งสิ้น 873 บท และในจำนวนนั้นเป็นบทกลอนที่กล่าวเกี่ยวกับนกถึง 577 บท (田中瑞穂, 1998, p. 29) ส่วนนะกะนิชิกิกล่าวว่าบทกลอนเกี่ยวกับนกมีมากถึง 589 บท (อ้างถึงใน 朴喜淑 2009, p. 117) ทั้งนี้จำนวนที่

แตกต่างขึ้นอยู่กับ การนับหรือไม่นับ มะกุระโกะโตะบะ (枕詞)

นกที่ปรากฏในบทกลอนพบว่ามีประมาณ 30 ชนิด แต่กลอนที่ไม่ระบุชนิดของนกอย่างชัดเจนก็มีจำนวนไม่น้อย สำหรับนกที่ปรากฏบ่อยในบทกลอนเรียงตามลำดับจากมากลงไป 4 อันดับแรกได้แก่ (1) นกโอะโตะโตะจิซุ (鵲) 153 บทกลอน (2) ห่านป่า (雁) 67 บทกลอน (3) นกอุซุอิซุ (鶯) 51 บทกลอน และ (4) นกกระเรียน (鶴) 47 บทกลอน ซึ่งนกที่ยกมาทั้ง 4 ชนิดนี้มีจำนวนมากถึง 2 ใน 3 ของจำนวนนกทั้งหมดในมโนโฆะ ลำดับที่มีมากต่อมาก็คือ นกเป็ดน้ำ (鴨) 43 บทกลอน ได้แก่ นกชิโตะริ (千鳥) ตามด้วยนกโอะบุโกะโตะริ (呼子鳥) กับ

นกคะโสะโตะริ (容鳥・貌鳥) นอกจากนั้น
ได้แก่ นกเป็ดผี (にほ鳥) ไก่ (鶏) ไก่ฟ้า
(雉) นกเหล่าเหยี่ยวต่าง ๆ เช่น นกอินทรีวะฉิ
(鷲) เหยี่ยวทะกะ (鷹) เป็นต้น

ในงานวิจัยนี้จึงต้องการศึกษาเรื่อง
การใช้คำบรรยายถึงธรรมชาติในบทกลอนใน
มันโยฌุ โดยเลือกศึกษาเฉพาะการใช้คำเกี่ยวกับ
นก โดยวิเคราะห์ความหมาย สถานการณ์ ความ
เป็นไป สภาพจิตใจ อารมณ์และความรู้สึก
ของกวีบทกลอน รวมถึงลักษณะการใช้ชีวิต
ของผู้คนและสภาพสังคมในสมัยนั้น ผ่านการใช้
คำบรรยายต่าง ๆ เกี่ยวกับนกที่ปรากฏใน
บทกลอน

คำถามการวิจัย

การใช้นกในการประพันธ์บทกลอน
วะกะในมันโยฌุแสดงให้เห็นถึงความสำคัญ
ของการรับรู้สิ่งที่เป็นธรรมชาติของคนญี่ปุ่น
ในการนำมาใช้บรรยายจาก สถานการณ์ของ
เหตุการณ์หรือเรื่องราว ตลอดจนความคิด
สภาพอารมณ์จิตใจของกวีบทกลอน รวมถึง
ลักษณะการใช้ชีวิตของผู้คนและสภาพสังคม
ในสมัยนั้น

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเชิงพรรณนา หรือเชิงบรรยาย
(Descriptive Research) เป็นการวิจัยที่มุ่งศึกษา
ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับการใช้คำเกี่ยวกับนกที่ปรากฏ
ในบทกลอนมันโยฌุในการบรรยายสถานการณ์
ความเป็นไป สภาพจิตใจ อารมณ์และความรู้สึก
ของกวี โดยรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลจาก
หนังสือรวมบทกลอนมันโยฌุ (萬葉集) ของ
สำนักพิมพ์โฌกะกุคัง (小学館) ฉบับพิมพ์ปี
ค.ศ. 1976 จำนวนทั้งหมด 4 เล่ม

ผลการศึกษา

จากการศึกษาเรื่องนกในบทกลอนใน
มันโยฌุพบว่า มีการนำนกไปใช้ในหลาย ๆ
รูปแบบ ดังต่อไปนี้

1. นกที่ใช้ในการบอกฤดูกาล

นกที่ใช้ในการบอกฤดูกาลซึ่งพบใน
มันโยฌุเป็นนกที่มีการใช้ในบทกลอนมาก
ที่สุด 3 อันดับแรก ได้แก่ นกโสะโตะโตะจิซุ
ห่านป่าและนกอุซุชิ โดยที่นกโสะโตะโตะจิซุ
ใช้บอกถึงฤดูร้อน การมาเยือนของห่านป่าสื่อ
ให้ทราบถึงฤดูใบไม้ร่วง ส่วนนกอุซุชิบอก
ให้ทราบถึงฤดูใบไม้ผลิ

ลำดับแรก นกโละโละโละจิ

นกโละโละโละจิเป็นนกที่แสดงถึงฤดูร้อน โดยส่วนใหญ่จะมาถึงญี่ปุ่นในช่วงวันย่างเข้าสู่ฤดูร้อน ซึ่งจะตรงกับช่วงประมาณเดือน 4 ตามปฏิทินจันทรคติ หรือเดือนพฤษภาคม ในปัจจุบัน ในมันโยฉุพบบทกลอนที่แต่งถึง นกโละโละโละจิกับดอกไม้ในฤดูร้อนหลายชนิด ได้แก่ ดอกอุ (卯の花) ดอกส้มทะชิบะนะ (花橘) ดอกอะยะเมะงุซะ (あやめぐさ) (หรือดอกโณบุ) และดอกโอชิ (棟) เป็นต้น ดังเช่นบทกลอนต่อไปนี้

ほととぎす 来^き居^あも 鳴^なかぬか 我^わがや
どの 花橘^{つち}の 地^ちに 落^おちむ 見^みむ (1954)

โละโละโละจิเอ๋ย ไม่มาร้องเสียงน้อยหรือ
คูดอกทะชิบะนะในสวนบ้านสิ กำลังจะ
ร่วงหล่นลงพื้นแล้ว

玉^{たま}に 貫^{あふち}く 棟^かを 家^こに 植^こゑたらば 山^{やま}ほ
ととぎす 離^はれず 来^きむかも (3910)

หากปลูกต้นโอชิที่ไใช้ทำขอประดับในงาน
เทศกาลไว้ที่บ้าน นกโละโละโละจิคงมา
ร้องไม่หยุด

ลำดับที่สอง ห่านป่า

ห่านป่าซึ่งเป็นนกอพยพมาที่ญี่ปุ่นในฤดูหนาวจะปรากฏให้เห็นได้ตั้งแต่ช่วงฤดู

ใบไม้ร่วง และเมื่อฤดูใบไม้ผลิมาเยือนก็จะพากันบินกลับไปยังถิ่นกำเนิดเพื่อทำรัง ดังนั้นบทกลอนส่วนใหญ่ที่ใช้ห่านป่ามักจะเกี่ยวข้องกับฤดูใบไม้ร่วง มีบทกลอนจำนวนมากในมันโยฉุที่ใช้ห่านป่าในการบรรยายภาพทิวทัศน์ของฤดูใบไม้ร่วง ดังนี้

秋風^{あきかぜ}に 大和^{やまと}へ 越^こゆる 雁^{かり}が ねは い
や 遠^くさかる 雲^{くも}隠^{かく}りつつ (2128)

ลมฤดูใบไม้ร่วงพัดผ่าน ห่านป่าที่บินข้าม
ไปยังยะมะโตะ ไม่รู้กี่ครั้งที่เจ้าพากันซ่อน
ตัวในหมู่เมฆแล้วยังพากันบินไกลออกไป

อีกทั้งมีบทกลอนที่กล่าวถึงห่านป่ากับดอกสะจิ (萩) และใบไม้เปลี่ยนสี แสดงให้เห็นว่าผู้คนในสมัยนั้นรับรู้กันว่าในช่วงที่ห่านป่ามาเยือนดอกสะจิซึ่งเป็นดอกไม้ในฤดูใบไม้ร่วงจะร่วงโรยไป และใบไม้จะเริ่มเปลี่ยนสี เช่น

あきはぎ 萩^{あきはぎ}は 雁^{かり}に 逢^あは じと 言^いへればか
声^{こゑ}を 聞^ききては 花^{はな}に 散^ちりぬる (2126)

ดอกสะจิยามฤดูใบไม้ร่วงเอ๋ยว่า ไม่ขอพบ
หน้าเจ้าห่านป่า เพราะหากได้ยินเสียงแล้ว
จะทำให้ดอกโรยรา

นอกจากนี้ห่านป่ายังใช้คู่กับคำบอกฤดูกาลในบทกลอนซึ่งในที่นี้คือ ฤดูใบไม้ร่วง เช่น คำว่า “ทะ โอะ อะรุ” 「田^いを刈^{かり}る- การเก็บ

เกี่ยวข้าว และ “ฉิมโมะ” 「霜 - น้ำค้างแข็ง」
ดังนี้

秋田刈る 仮廬もいまだ 壊たねば
雁が音寒し 霜も置きぬがに (1556)

ยังไม่ทันได้รื้อกระท่อมชั่วคราวที่ใช้เก็บเกี่ยว
ข้าวในฤดูใบไม้ร่วง ก็ได้ยินเสียงห่านป่า
ร้องว่า “หนาว ๆ” รวกับว่าน้ำค้างแข็งได้
เกิดขึ้นแล้ว

ลำดับที่สาม นกอุจิว

บทกลอนที่กล่าวถึง นกอุจิว ส่วนใหญ่
แล้วจะใช้เสียงร้องของนกอุจิวสื่อความหมาย
ให้ทราบถึงฤดูใบไม้ผลิ ดังเช่นกลอน 2 บทที่
จะกล่าวถึงต่อไปนี้ มีการใช้นกอุจิวบอกให้
ทราบถึงฤดูใบไม้ผลิที่กำลังจะมาเยือน

冬ごもり 春さる来れば あしひきの
山にも野にも うぐひす鳴くも
(1824)

พอฤดูใบไม้ผลิมาเยือน นกอุจิว ส่งเสียง
ร้องไปทั่ว ทั้งภูเขาและทุ่งหญ้า

霞立つ 野の上の方に 行きしかば
うぐひす鳴きつ 春になるらし
(1443)

ถ้าหากไปทางตอนเหนือของทุ่งหญ้าที่
หมอกปกคลุม นกอุจิวส่งเสียงร้องอยู่
ที่นั่น ฤดูใบไม้ผลิได้มาถึงแล้วสินะ

จากทั้ง 2 บทกลอนที่ยกมา (บทที่ 1824
และ 1443) ทำให้เข้าใจได้ว่า สำหรับผู้คนใน
สมัยนั้นแล้ว เมื่อเข้าสู่ฤดูใบไม้ผลิ นกอุจิว
จะส่งเสียงร้องไปทั่วให้ผู้คนที่ได้รับฟัง ดังนั้น
เสียงร้องของนกอุจิวจึงเป็นการบอกให้
ทราบถึงฤดูใบไม้ผลิที่กำลังจะมาเยือน

นอกจากนก 3 ชนิดที่กล่าวถึงด้านบน
แล้ว ยังพบนกชนิดอื่นที่ใช้ในการบอกฤดูกาล
ด้วยเช่นกัน ได้แก่ ไก่ฟ้า นกโตะโกะโตะระ
นกกะโตะโตะระที่บอกให้ทราบถึงฤดูใบไม้ผลิ

2. นกที่นำมาใช้ในมะกุระโกะโตะระ

จากการศึกษาพบบทกลอนในมันโยมู
หลายบทที่นำมาใช้ในมะกุระโกะโตะระ
ซึ่งเป็นการนำคำหรือวลีที่มีจำนวน 5 พยางค์
ซึ่งมีการกำหนดเอาไว้แน่นอนมาวางไว้ข้างหน้า
คำหรือวลีใด ๆ ในกลอนโดยมีจุดประสงค์เพื่อ
ประดับกลอนให้ไพเราะสวยงาม และยังช่วยใน
การขยายความหมายในกลอนอีกด้วย (อรรถยา
สุวรรณระดา, 2554, หน้า 28) โดยพบการนำนก
มาใช้เป็นมะกุระโกะโตะระใน 2 รูปแบบ คือ

(1) คำหรือวลีที่ใช้เป็นมะกุระโกะ
โตะระ ขยายความ “นก” พบว่า มีการใช้คำ
หรือวลีที่นำเอาลักษณะเด่นของนกมาใช้เป็น
มะกุระโกะโตะระ ขยายความ “นก” ดังนี้

(1) คำว่า “โททซุบิโตะ” แปลว่า “ผู้มาจากแดนไกล” จากกลอนบทที่ 3947 「遠^{とほ}つ人雁が来鳴かむ」 ขยายความ “ห่านป่า” ทำให้เข้าใจได้ว่าผู้คนในสมัยนั้นรับรู้กันว่า ห่านป่าเป็นนกที่อพยพมาจากที่ไกลโพ้น (2) คำว่า “มิสุโตะริ” แปลว่า “นกน้ำ” จากกลอนบทที่ 1451 และ 4494 「水鳥の 鴨の羽色の」 กับคำว่า “โอะกิทซุโตะริ” แปลว่า “นกที่อยู่ในทะเลไกลจากฝั่ง” จากกลอนบทที่ 3866 และ 3867 「沖つ鳥 鴨といふ舟の」 ขยายความถึง “นกเป็ดน้ำ” โดยเป็นการใช้พฤติกรรมตามธรรมชาติของนกเป็ดน้ำมาขยายความ (3) คำว่า “อิเอะทซุโตะริ” หมายถึง “นกในบ้าน” จากกลอนบทที่ 3310 「家つ鳥 かけも鳴く」 กับคำว่า “นิวะทซุโตะริ” หมายถึง “นกในสวน” จากกลอนบทที่ 1413 「庭つ鳥 鶏^{かけ}の垂^たり尾^をの」 ขยายความถึง “ไก่” เนื่องจาก “ไก่” เป็นนกที่เลี้ยงอยู่ตามบ้านเรือนหรือตามสวนในบ้านของผู้คน และ (4) คำว่า “โนะทซุโตะริ” หมายถึง “นกในทุ่ง” จากกลอนบทที่ 3310 「野つ鳥 雉^のはとよ^{きざし}む」 ขยายความ “ไก่ฟ้า” เนื่องจาก “ไก่ฟ้า” เป็นนกที่อาศัยอยู่ตามท้องทุ่ง

(2) “นก” ที่ใช้เป็นมะกุระโกะโตะบะ

ในการขยายความคำหรือวลีจากบทกลอนในมโนโณมุทพบว่าการนำ “ชนิดของนก” มาใช้เป็นมะกุระโกะโตะบะขยายความคำหรือวลีซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับนกนั้น ๆ ดังนี้ (1) “นกโอะโตะโตะจิซุ” จากกลอนบทที่ 3165 「ほととぎす 飛^と幡^{はた}の浦^{うら}に」 ขยายคำว่า “โบยบิน” “飛” (2) “นกอุซุอิซุ” จากกลอนบทที่ 1845 「うぐひすの 春になるらし」 ขยายคำว่า “ฤดูใบไม้ผลิ” “春” (3) คำว่า “อะมิตะสุ” 「葦鶴 - นกกระเรียนในทุ่งกก」 จากกลอนบทที่ 456 「蘆鶴^{あしたづ}の 音^ねのみし泣^なかゆ」 ขยายคำว่า “ส่งเสียงร้องโหยหวน” (伊藤博, 2008, p. 147) กวีบรรยายความรู้สึกในใจของตนที่คิดถึงอีกฝ่ายจนไม่สามารถจะทำอะไรได้เปรียบตัวเองเหมือนกับนกกระเรียนในทุ่งกกที่ส่งเสียงร้องโหยหวนเรียกหากันและกันตลอดทั้งเช้าเย็น (4) คำว่า “โทะริ ะ นะกุ” 「鶏^けが鳴^なく - ไก่ร้องขัน」 จากกลอนบทที่ 3194 และ 4094 「鶏^けが鳴^なく 東^{あづま}の国^{くに}の (4094)」 「鶏^けが鳴^なく 東^{あづま}の坂^{さか}を (3194)」 ขยายคำว่า “ดินแดนทางตะวันออก” เนื่องจากพระอาทิตย์ขึ้นทางทิศตะวันออก และไก่เป็นสิ่งที่บอกให้ทราบถึงการมาเยือนของรุ่งสาง (5) “นกนิโอะโตะริ” (にほ鳥) ที่ปรากฏในมโนโณมุ

ส่วนใหญ่ใช้เป็นมะกุระโกะโตะบะ โดยพบว่า นกนิโสะโตะริใช้เป็นมะกุระโกะโตะบะ ขยายความคำ 4 คำ คือ คำกริยา “นะสุชะอุ” 「なづさふ」 ที่แปลว่า “การฝานคลี่นที่ซัด โหมกระหน่ำ” (中田祝夫, 1990, p. 854) คำกริยา “คะสุกุ” 「^{かつ}潜く」 ที่แปลว่า “ดำน้ำ” คำว่า “การอยู่เรียงกันเป็นคู่” 「二人並び居」 และคำว่า “โอะกินะเงะ” 「^{おきなが}息長」 ที่แปลว่า “ลมหายใจอันยาวนาน” ซึ่งทั้งหมดสะท้อนภาพ ของนกนิโสะโตะริที่มักจะว่ายน้ำดำน้ำ ทาน กระแสคลื่นสูง กลืนลมหายใจได้นานเพื่อดำน้ำ หาปลา และมักจะอยู่เรียงกันเป็นคู่ตัวผู้-ตัวเมีย ได้เป็นอย่างดี (6) “นกนุอะโตะริ” (ぬえ鳥) มักจะส่งเสียงออกมาจากในพุ่มไม้รักในภูเขา โดยส่งเสียงร้องว่า “ฮิ” ลากเสียงยาว ซึ่งหาก ได้ฟังเสียงร้องนั้นแล้วมักจะทำให้รู้สึกเศร้าใจ สะเทือนอารมณ์ พบว่า นกนุอะโตะริที่ใช้ใน บทกลอนทั้งหมด (6บท) เป็นมะกุระโกะโตะบะ ของคำว่า “อุระนะกุ” 「うら嘆く – คร่ำครวญ อย่างเมื่อยบั่น」 (จากกลอนบทที่ 5, 1997, 2031 และ 3978) คำว่า “คะตะโกะอิ” 「片恋 – รักข้างเดียว หรือรักที่เหลือเพียงฝ่ายเดียว」 (บทที่ 196 ซึ่งในกลอนบทนี้กล่าวถึงการถูกทิ้งให้เหลืออยู่เพียงฝ่ายเดียว จากการที่ภรรยา

ล่องลับไปก่อน) และคำว่า “โนะโตะโยะอุ”

「のどよふ – เสียงพึมพำ」 (บทที่ 892) ทั้งหมด นี้ใช้ในบทกลอนรัก เป็นความรักที่แฝงถึง ความรู้สึกเศร้า ทรมานจิตใจ และ (7) คำว่า “อุสุระนะกุ” 「鶉鳴く – นกกระทาส่งเสียง ร้อง」 ขยายคำว่า “ฟูรุมิ” 「古し」 หรือ “ฟูรุ” 「古る」 ซึ่งแปลว่า “เก่า” สันนิษฐานว่ามีที่มา จากการที่นกกระทามักจะส่งเสียงร้องในสถานที่ เก่าร้างหรือกล่าวคือ สถานที่ที่มีต้นหญ้าขึ้น สูงหนาแน่น (伊藤博, 2008, p. 194)

ภาพ 1 นกนิโสะโตะริ (Little Grebe) โดยผู้วิจัย

ภาพ 2 นกนุอะโตะริ (Scaly Thrush) โดยผู้วิจัย

3. การนำเอาลักษณะเฉพาะตามธรรมชาติ พฤติกรรมเด่นของนกมาใช้ในบทกลอน

จากการศึกษาบทกลอนเกี่ยวกับนกในมัน โยฉุ พบว่า กวีทราบถึงลักษณะการอยู่อาศัยของนกแต่ละชนิดเป็นอย่างดี โดยจะเห็นจากในบทกลอนที่กวีบรรยายอารมณ์ความรู้สึกในจิตใจของตน โดยเลือกใช้นกผ่าน การพิจารณาถึงช่วงเวลา และแหล่งที่อยู่อาศัยของนกเหล่านั้น ไม่ว่าจะเป็นไก่ที่อาศัยอยู่ตามบ้านเรือนผู้คน ไก่ฟ้าอยู่ตามทุ่งหญ้า นกชิโตะริ ใช้แสดงถึงภูมิทัศน์แม่น้ำที่มีกระแสน้ำใสสะอาด นกเป็ดน้ำใช้แสดงภาพของหนองน้ำหรือบึงน้ำ ส่วนห่านป่าหรือนกกระเรียนมักใช้แสดงถึงหนองน้ำที่มีต้นกกจะมิขึ้นอยู่ นกอินทรีจะมิแสดงให้เห็นว่าเป็นนกศักดิ์สิทธิ์ที่อาศัยอยู่ในภูเขาและผืนป่ากว้าง ส่วนเหยี่ยวมิชะโงะเป็นนกกินปลาอาศัยอยู่ตามชายฝั่งทะเล เป็นต้น

อีกทั้งผู้คนในสมัยนั้นมีการรับรู้พฤติกรรมเด่นของนกจากการสังเกตการณ์อย่างละเอียด ยกตัวอย่างเช่น พฤติกรรมการจับคู่ผสมพันธุ์ของนก จากบทกลอนในมัน โยฉุหลาย ๆ บทกลอนทำให้เข้าใจว่า

นกชนิดใดที่มักว่ายน้ำ หรืออยู่เคียงคู่กันตัวผู้ - ตัวเมีย ได้แก่ นกกระเรียน นกเป็ดน้ำ และนกชิโตะริ ซึ่งมักจะใช้ในบทกลอนรักแสดงถึงความรักใคร่ผูกพันกันของสามี - ภรรยา (แต่ในทางกลับกันนกกระเรียนที่อยู่ตามลำพังตัวเดียวก็แสดงความรู้สึกในทางตรงกันข้าม กล่าวคือ ความรู้สึกโดดเดี่ยวอ้างว้าง ไร้ที่พึ่งพิง) ส่วนไก่ฟ้าตัวผู้มีพฤติกรรมการจับคู่กับตัวเมียหลายตัว เมื่อผสมพันธุ์เสร็จก็จะไปหาตัวเมียตัวอื่นปล่อยให้ตัวเมียต้องเป็นฝ่ายเลี้ยงดูลูกนกตามลำพัง (中村登流・行田哲夫, 1984, p. 200) จึงพบในบทกลอนที่แสดงถึงการพลัดพรากจากกัน หรือแสดงถึงความรู้สึกที่ถูกคนรักทอดทิ้งไป แม้กระทั่งพฤติกรรมการวางไข่ของนก มีบทกลอนที่กล่าวถึงเรื่องการลอบวางไข่ของนกชิโตะริโตะจิซุในรังของนกอุจิชุ เพื่อให้นกอุจิชุช่วยเลี้ยงดูนกให้ เห็นได้จากบทกลอนยาวของทะกะซะมิ โนะ มุชิมะโระ (高橋虫麻呂) ดังนี้

うぐひすの ^{かひご} 卵 ^な の中に ほととぎす
ひとり生まれて ^な 己が父に 似ては鳴
かず ^な 己が母に 似ては鳴かず (後略)
(1755)

ท่ามกลางไข่ที่ในรังของนกอุงอุชิ นก
โสะโตะโตะจิซุตัวหนึ่งลืมตาเกิดขึ้นมา ตัว
เจ้าเสียงร้องไม่เหมือนกับพ่อ ตัวเจ้าเสียง
ร้องไม่เหมือนกับแม่ (ละความ)

ภาพ 3 นกโสะโตะโตะจิซุ (สตัฟฟ์) โดยผู้วิจัย
จากพิพิธภัณฑ์ทะเลสาบบิวะ จังหวัดฉิมงะ

ภาพ 4 นกอุงอุชิ (Japanese Bush Warbler) โดยผู้วิจัย

4. การใช้เสียงร้องของนกในการบรรยาย
ความรู้สึกของกวี

พบบทกลอนในม้วน โยมูจำนวนมากที่
นำเสียงร้องอันเป็นเอกลักษณ์ของนกชนิดต่าง ๆ
มาใช้ในการบรรยายสภาพจิตใจ อารมณ์และ

ความรู้สึกของกวีบทกลอน อาทิเช่น

(1) เสียงร้องของนกโสะโตะโตะจิซุ
กับนกอุงอุชิที่ผู้คนต่างเฝ้ารอคอย

ทั้งนกโสะโตะโตะจิซุและนก
อุงอุชิจัดเป็นนกที่มีเสียงร้องไพเราะ อีกทั้ง
เสียงร้องนั้นยังแสดงถึงการมาเยือนของฤดูกาล
ดังนั้นจึงมีบทกลอนในม้วน โยมูไม่น้อยที่กล่าวถึง
นกโสะโตะโตะจิซุกับนกอุงอุชิว่าเป็น “นกที่
ผู้คนเฝ้ารอคอย” 「待たれる鳥」 ที่จะฟังเสียง
เช่น

かむなび いはせ もり
神奈備の 磐瀬の杜の ほととぎす
けなし
毛無の岡に いつか来鳴かむ (1466)

นกโสะโตะโตะจิซุในป่าอิวะเซะแห่ง
คันนะบิ เมื่อใดจะมาร้องที่เนินคะนะนิ
แห่งนี้บ้าง

あらたまの 年行き^{がえ}反り 春立たば
まつ^わ我がやどに うぐひすは鳴け (4490)

เข้าสู่ฤดูใบไม้ผลิ เริ่มต้นปีใหม่แล้ว เจ้านก
อุงอุชิเอ๋ย จงมาส่งเสียงร้องในสวนบ้านข้าก่อน

แม้ว่าน้ำเสียงในกลอนบทที่
4490 จะฟังดูเหมือนเป็นการสั่ง แต่ก็เต็มไปด้วย
ความรู้สึกที่รอคอยมานานแสนนาน อยากได้
ยินเสียงร้องของนกอุงอุชิมาก ถึงขนาดเอ่ยปาก
ให้มาร้องในสวนบ้านของตนก่อนบ้านใคร ๆ

(2) เสียงร้องของนกโสะโตะโตะจิซุ
นกกระเรียน นกชิโตะริทำให้คิดถึงบ้านเกิด

เสียงของนกบางชนิด เมื่อฟัง
แล้วทำให้เกิดความรู้สึกคิดถึงบ้านเกิด ในมัน
ไขว่คว้าว่ามีบทกลอนที่บรรยายถึงความรู้สึก
คิดถึงบ้านเกิดเมื่อได้ฟังเสียงร้องของนก
โสะโตะโตะจิซุ นกกระเรียน นกชิโตะริ เช่น

いにしへ
古よ しのひにければ ほととぎす
鳴く声聞きて 恋しきものを (4119)

เพราะชื่นชมมาแต่เนิ่นนาน หากได้ฟังเสียง
ร้องของนกโสะโตะโตะจิซุ ชวนให้คิดถึง
บ้านเกิดที่เมืองหลวงยิ่งนัก

うなはら かすみ たづね
海原に 霞 たなびき 鶴が音の 悲し
き夕は 国辺し 思ほゆ (4399)

คำคืนที่หมอกทอดตัวยาวในท้องทะเล เสียง
ร้องของนกกระเรียนฟังแล้วยิ่งทรมานใจนัก
ชวนให้คิดถึงบ้านเกิดเหลือเกิน

บทกลอนที่ 4119 และ 4399 นี้
แต่งขึ้นโดยโอโตะโมะ โนะ ยะกะโมะชิ
(大伴家持) โดยกลอนบทที่ 4119 แต่งขึ้น
ขณะที่ประจำการที่ดินแดนเอ็ซซุ (ค.ศ. 746-
751) ยะกะโมะชิ ซึ่งชื่นชมและหลงใหลในเสียง
ร้องของนกโสะโตะโตะจิซุอยู่แล้วตั้งแต่เมื่อ

ครั้งอยู่ที่เมืองหลวง เมื่อได้ฟังเสียงร้องของนก
โสะโตะโตะจิซุในต่างแดนจึงยังทำให้คิดถึง
บ้านเกิดที่เมืองหลวงมากยิ่งขึ้น ส่วนกลอนบท
ที่ 4399 แต่งขึ้นขณะทำหน้าที่ตรวจตราทหาร
รักษาชายแดนที่นะนิวะ เป็นบทกลอนแสดง
ความรู้สึกเห็นอกเห็นใจทหารรักษาชายแดน
ซึ่งต้องถูกเกณฑ์มาทำงานลำบากตรากตรำ
โดยแบกรับความรู้สึกคิดถึงอยากพบหน้าคน
ในครอบครัวและบ้านเกิดเมืองนอน เสียงร้อง
ของนกกระเรียนในกลอนบทนี้แสดงถึง
ความรู้สึกคิดถึงบ้านเกิด

(3) เสียงร้องของนกโสะโตะโตะจิซุ
ทำให้จิตใจกระวนกระวาย เป็นทุกข์

นกโสะโตะโตะจิซุเป็นนกที่มัก
จะส่งเสียงร้องแม้ในยามกลางคืน และเสียงร้อง
ของนกโสะโตะโตะจิซุนี้ หากได้ฟังยามที่กลัด
กลุ่มใจ จะยิ่งทำให้รู้สึกจิตใจกระวนกระวาย
เป็นทุกข์ทรมานไม่สงบมากขึ้น ดังเช่น บท
กลอนต่อไปนี้

ほととぎすなかる国にも行きてしか
その鳴く声を 聞けば苦しも (1467)

อยากไปอยู่ในที่ไม่มียกโสะโตะโตะจิซุ จะได้
ไม่ต้องฟังเสียงนั้นให้รู้สึกทรมานจิตใจ

心なき 鳥にそありける ほととぎす
物思ふ時に 鳴くべきものか (3784)

เจ้าโอะโตะโตะจิซุ ช่างเป็นนกที่ไร้น้ำใจนัก
มาส่งเสียงในยามที่ข้ากลัดกลุ้มใจเช่นนี้

จากบทกลอนที่ยกมาข้างต้น
ทั้ง 2 บท (บทที่ 1467, 3784) นี้ จะเห็นได้ว่ากวี
ล้วนตัดพ้อต่อนกโอะโตะโตะจิซุ เพื่อแสดงถึง
ความรู้สึกทรมานจิตใจของกวีเมื่อได้ยินเสียง
ร้องของนกโอะโตะโตะจิซุ โดยที่ไม่จำเป็นต้อง
กล่าวคำว่า “เสียใจ” หรือว่า “ร้องไห้” ออกมา
ตรง ๆ เลย

ในประเทศไทยมีผู้ศึกษาเกี่ยว
กับการแสดงความรู้สึกเมื่อต้องสูญเสียหญิง
คนรักของชายชาวญี่ปุ่น คือ คุสิดา ปริญญาพล
(2559) กล่าวว่า การไม่แสดงออกถึงความรู้สึก
เศร้าเสียใจออกมาอย่างตรงไปตรงมานั้น
เป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของชาวญี่ปุ่น (คุสิดา
ปริญญาพล, 2559, หน้า 21-40) ซึ่งผู้วิจัยมี
ความเห็นสอดคล้องไปในทางเดียวกันว่า กวี
จะไม่แสดงออกความรู้สึกโดยตรง ดังจะเห็น
ได้จากในบทกลอนที่ยกมาซึ่งกวีมีการน่านก
โอะโตะโตะจิซุ มาเปรียบเปรยให้เห็นภาพ
ความรู้สึกเศร้าในใจของตนเอง แทนที่จะ
กล่าวความรู้สึกออกไปโดยตรง

ส่วนเสียงร้องของห่านป่าที่
ปรากฏในบทกลอนนั้น จะเห็นได้ว่าการที่
ห่านป่ายังบินไกลออกไปก็ยิ่งทำให้รู้สึก
ไกลบ้าน ดังนั้น เสียงของห่านป่าจึงสะท้อน
ให้เห็นความรู้สึกอ้างว้างที่กวีต้องจากบ้าน
ไปไกล

เสียงไก่ขันในบทกลอนแสดง
ถึงเวลาเช้าซึ่งเป็นเวลาที่งานเลี้ยงต้องเลิก
และเป็นเวลาที่ชาย-หญิงคู่รักต้องแยกจากกัน
อันสะท้อนให้เห็นความเศร้าใจของกวีที่ต้อง
แยกจากคนรัก เช่นเดียวกับเสียงร้องของนก
นุอะโตะริที่แผ่ถึงความรู้สึกเศร้าโศกเสียใจ
เป็นต้น ซึ่งจะเห็นได้ว่าเสียงร้องของนกหลาย
ชนิดมีผลต่อจิตใจของกวี ทำให้เกิดอารมณ์
ความรู้สึกหลาย ๆ อย่าง ที่สะท้อนออกมาให้เห็น
ในบทกลอน

5. นกที่ใช้ในบทกลอนรัก (โชมง)

นกที่ถูกกล่าวถึงในมโนโษณส่วนใหญ่
ใช้ในการบรรยายสภาพจิตใจ อารมณ์และความ
รู้สึกของกวี จึงมักจะพบในบทกลอนรัก มีนก
หลายชนิดที่ใช้ในบทกลอนแสดงถึงความรู้สึก
รัก คิดถึง หวนไหว้เศร้าเสียใจ เป็นต้น
ดังเช่น กลอนบทที่ 1498 ที่ขอร้องให้นก
โอะโตะโตะจิซุเป็นทูตสื่อรัก ดังนี้

いとま
暇 なみ 来まさぬ君にほととぎす
われ
我かく恋ふと 行きて告げこそ (1498)

นกโอะโตะโตะจิซุเอียะ ช่วยไปบอกความ
คิดถึงที่ขำมีนี้ กับเธอผู้นั้นที่ไม่ว่างมาหาที่
หรือกลอนบทที่ 1822 ที่ใช้นก
โยะบุโกะโตะริเป็นผู้ฝากสารไปถึงคนรัก ดังนี้

わ せ こ な こ し や ま よ ぶ こ ど り
我が背子を 莫越の山の 呼子鳥
き み よ か へ よ
君呼び返せ 夜のふけぬとに (1822)

นกโยะบุโกะโตะริแห่งภูเขานะโอะมิเอียะ
โปรดช่วยไปเรียกที่รักของข้าให้กลับมาที่
ก่อนที่รุ่งสางจะมาถึง

ส่วนกลอนบทที่ 2806 กวีเปรียบ
สภาพการที่ต้องนอนหลับโดยลอยไปลอยมา
ของนกเป็ดน้ำกับความรู้สึกอันไม่มั่นคงใน
จิตใจของตน ดังนี้

わ ぎ も こ
我妹子に 恋ふれにかあらむ 沖に棲む
かも
鴨の浮寝の 安けくもなし (2806)

คงหลงรักหญิงสาวผู้นั้นแล้วสินะ ใจไม่สงบ
เหมือนเช่นเจ้านกเป็ดน้ำที่ลอยคอนอนอยู่
ไกลฝั่งลึบ ๆ

สำหรับกลอนบทที่ 1446 กวี (โ
โตะโมะ โนะ ยะกะโมะชิ) ใช้ไ่ฟ้าที่กำลัง
ร้องส่งเสียงดังเรียกตัวเมียโดยไม่เกรงว่าใคร
จะสนใจ แสดงออกถึงความรู้สึกที่อยากจะ

เปิดเผยความรักของตนเองให้คนอื่นรับรู้ โดย
ไม่เกรงกลัวว่าลืออันใด ดังนี้

春の野に あさる 雉の 妻恋に 己が
あたりを 人に知れつつ (1446)

ไ่ฟ้าที่กำลังหาอาหาร ในทุ่งหญ้าฤดูใบ
ไม้ผลิ ส่งเสียงบอกรักตัวเมีย คงอยากบอก
ให้ผู้คนที่ตัวเจ้าอยู่แห่งหนใด

แม้แต่นกที่มีภาพลักษณ์น่าเกรงขาม
อย่างนกอินทรีก็ยังใช้บรรยายในบทกลอน
รัก ดังเช่นกลอนบทที่ 3390

筑波嶺に かか鳴く 鷲の 音のみをか
泣き渡りなむ 逢ふとはなしに (3390)

เหมือนดังอินทรีวะมิซึ่งส่งเสียงร้องที่
ภูเขาคะซุกะวะ มิอาจพบกับเจ้า จึงได้แต่
รำให้เรื่อยไปไร้หรือเปล่า

6. นกที่ใช้ในการบอกเวลา

จากการศึกษาพบบทกลอนที่ใช้นก
ในการกล่าวถึงเวลา ดังนี้ ไ่ ไ่ฟ้า นกกา และ
นกกระเรียน เป็นนกที่บอกให้ทราบถึงการมา
เยือนของรุ่งอรุณ ส่วนนกโอะโตะโตะจิซุ
สันนิษฐานว่าเป็นนกที่บอกให้ทราบถึงเวลา
ในการเริ่มต้นดำเนินา

(1) นกที่ใช้บอกให้ทราบถึงการมา
เยือนของเวลาเช้า

ในกลอนมัน โยมุนิกที่ใช้บอกให้ทราบถึงการมาเยือนของเวลาเข้าอยู่หลายชนิด ซึ่งนกที่เรารู้จักคุ้นเคยกันเป็นอย่างดีคือ นกในตระกูลไก่ และไก่ฟ้า นอกจากนี้ยังพบบทกลอนที่กล่าวถึง นกกากับนกกระเรียน ในการบอกเวลาเข้าด้วยเช่นกัน โดยผู้วิจัยขอยกกลอนบทที่ 2021 และบทที่ 3310 ที่แสดงให้เห็นว่าทั้งไก่และไก่ฟ้าต่างก็เป็นนกที่บอกให้ทราบถึงการมาเยือนของรุ่งสาง ดังนี้

とほづま たまくらか よ とり
遠妻と 手枕交へて 寝たる夜は 鶏
がねな鳴き 明けば明けぬとも (2021)

คำคินที่นอนหนุนแขนของกันและกันกับ
ภรรยาซึ่งอยู่แสนไกล เจ้าไก่เอ๋ย อย่าส่ง
เสียงร้องขึ้นเลย แม้จะเช้าแล้วก็ตาม

こくもりの はつせ 泊瀬の国に さよばいに
わ きた ぐも 雪は降り来
我が来れば たな曇り 雨は降り来 野つ鳥 雉はと
さ曇り 雨は降り来 野つ鳥 雉はと
よむ 家つ鳥 かけも鳴く さ夜は明
け この夜は明けぬ 入りてかつ寝む
この戸開かせ (3310)

ไปหาน้องเจ้าที่ชะทัชชะเซ ท้องฟ้ามีดกริม
หิมะจวนจะตก ท้องฟ้ามีดกริม ฝนจวนจะ
ตก ไก่ฟ้าส่งเสียงร้อง ไก่ก็ส่งเสียงร้องขึ้น
ว่ากำลังจะสว่างขึ้นแล้ว แม้จะเป็นเช่นนั้น

ก็ขอได้เข้าไปอยู่ข้างใน ได้ร่วมเรียงเคียง
หมอนกับเจ้าก่อน ช่วยเปิดประตูให้ที

นอกจากไก่และไก่ฟ้าแล้ว
มีบทกลอนที่กล่าวถึงนกกากับนกกระเรียน
ในการบอกเวลาเข้าด้วยเช่นกัน โดยพบใน
มันโยมูอย่างละ 1 บท ดังต่อไปนี้

あさがらす 早くな鳴きそ わ せ こ
朝鳥 早くな鳴きそ 我が背子が
あさけ すがた
朝明の姿 見れば悲しも (3095)

นกกายามอรุณรุ่งเอ๋ย อย่ารีบเร่งส่งเสียงร้อง
ไปไย ช่างเศร้าใจยิ่งนักที่เห็นเขาผู้นั้นจะต้อง
กลับไป

たなばた よひ あかとき
織女の 袖つぐ夕の 暁は 川瀬の
たづ 鶴は 鳴かずともよし (1545)

รุ่งอรุณของคินที่ได้นอนแนบชายแขนเสื้อ
ของเจ้าหญิงทอผ้า (โอะริฮิเมะ) เจ้านก
กระเรียนในแม่น้ำแห่งสรวงสวรรค์ (ทาง
ข้างเผือก) ไม่ต้องร้องบอกว่าเช้าแล้วก็ได้

จากบทกลอนที่ยกมาทั้ง 4 บท
ข้างต้น ทำให้เข้าใจได้ว่าเสียงร้องของไก่ ไก่ฟ้า
นกกา และนกกระเรียนเป็นสิ่งที่ช่วยบอกเวลา
ยามฟ้าสางให้กับผู้คนในสมัยนั้นซึ่งเป็นเวลา
ที่คู่รักชาย-หญิงจะต้องแยกจากกัน เนื่องจาก
การแต่งงานในสมัยก่อนเป็นรูปแบบที่ฝ่ายชาย

จะไปหาฝ่ายหญิงที่บ้าน เมื่อถึงเวลาฟ้าสว่าง
ฝ่ายชายจะต้องกลับออกมา

สำหรับกลอนบทที่ 2021 เป็น
หนึ่งในบทกลอนที่แต่งเกี่ยวกับทนะบะตะ
“ภรรยาซึ่งอยู่แสนไกล” ในที่นี้หมายถึง
เจ้าหญิงทอผ้า (โอะริอิเมะ) บทกลอนนี้มี
เนื้อหาเช่นเดียวกับกลอนที่ไฉ่นกกระเรียน
(บทที่ 1545) กล่าวคือ ใช้เทศกาลทนะบะตะ
มาเชื่อมโยงกับเรื่องของตัวเองแล้วแต่งออกมา
เป็นกลอน

(2) นกโอะโตะโตะจิซุบอกให้ทราบ
ถึงเวลาบางอย่าง

บทกลอนที่ 3352 จากแคว้น
ฉินะโนะ (信濃国の歌) กล่าวว่า “เสียงร้อง
ของนกโอะโตะโตะจิซุ แสดงถึงเวลาบางอย่าง”
ดังนี้

しなぬ す が あらの
信濃なる 須我の荒野に ほととぎす
鳴く声聞けば 時過ぎにけり (3352)

ที่ทุ่งรกร้างชุงะแห่งฉินะโนะ หากได้ยิน
เสียงร้องของนกโอะโตะโตะจิซุ เวลานั้น
ได้ผ่านไปแล้ว

“เวลา” ที่กล่าวถึงในบทกลอนนี้
ไม่มีข้อสรุปที่แน่ชัด แต่มีการสันนิษฐานใน
หลาย ๆ ประเด็น เช่น เวลากลับเมืองหลวง

เวลาที่สามีจะกลับมา เวลาที่พบกับคนรัก เวลา
ดำเนินา เป็นต้น (小島憲之・木下正俊・佐竹昭
広, 1976, p. 446)

ดังนั้น ในที่นี้ผู้วิจัยขอยกงาน
วรรณกรรมอื่น ๆ ที่กล่าวถึงนกโอะโตะโตะจิซุ
เพื่อวิเคราะห์ความเป็นไปได้ของ “เวลา” ใน
กลอนมันโยญุบทนี้ เริ่มจากบทกลอนของฟูจิ
ระ โนะ โทะฉิยุกิ (ふじわらのとしゆき 藤原敏行) ในโตะกิง
วะกะฉุ สมัยเฮอัน ดังนี้

いくばくの 田をつくればか 郭公
たをさ
しでの田長を 朝な朝な呼ぶ (古今和歌
集-1013) (窪田空穂, 1985, p. 149)

ต้องบุกเบิกที่ดินทำนามากแค่ไหน นก
โอะโตะโตะจิซุ เรียกทุก ๆ เช้าว่า ฉิเดะ
โนะ ทะโอะชะะ

คำว่า “ฉิเดะ โนะ ทะโอะชะะ”

「しでの田をさ」ไม่ปรากฏความหมายที่แน่ชัด
จากพจนานุกรม “ฉินเซ็น โคะโงะจิเด็น”
「新選古語辞典」ของสำนักพิมพ์ โมะกะกุกัน
(小学館) ให้ความหมายของคำว่า “ทะโอะชะะ”
「田長」ว่า 「田を作る農夫たちの長」ซึ่ง
แปลว่า หัวหน้าชาวนา (中田祝夫, 1990,
p. 726) ส่วน “ฉิเดะ” คือ กระดาษสีขาวที่ใช้ติด
ประดับบนแท่งไม้สำหรับถวายให้แก่เทพเจ้า

เมื่อตอนเริ่มตำนาน (中田 祝夫, 1990, p. 543) หากกลอนของนกอโตะโตะจิซุเกี่ยวข้องกับงานเกษตรกรรม เป็นไปได้ว่า “เวลา” ที่กล่าวถึงในกลอนมันโยฉุบทที่ 3352 ก็น่าจะหมายถึง “เวลาของการเริ่มต้นตำนาน”

อีกทั้งในกลอนมันโยฉุบทที่ 3352 นี้มีเขียนลงท้ายว่าเป็นบทกลอนจากดินแดนฉินะโนะ (ปัจจุบันคือ จังหวัดฉะนะโนะ) ทางด้านตะวันออกของแคว้นฉินะโนะมีภูเขาสูงเกือบสามพันเมตร เรียกว่า เทือกเขา อูมิโระ ทะเตะยะมะ (後立山連峰) ตั้งตระหง่านอยู่เหมือนเป็นฉากกั้น เมื่อหิมะบนภูเขาเริ่มละลายแล้วจะเห็นปรากฏเป็นรูปร่างอย่างหนึ่ง ผู้คนที่นั่นก็จะเริ่มต้นทำนา และรูปร่างที่ปรากฏให้เห็นบนภูเขาก็กลายเป็นชื่อเรียกของภูเขานั้น ซึ่งก็คือ ภูเขาอูมิโระอูมะ (白馬岳) ภูเขาจิอิ (爺が岳) หากพิจารณาจากลักษณะภูมิประเทศของบริเวณนั้นแล้ว คิดได้ว่าเสียงร้องของนกอโตะโตะจิซุเป็นสัญญาณบ่งบอกถึงการเริ่มต้นทำนา ดังนั้น “เวลา” ในกลอนมันโยฉุบทนี้ สันนิษฐานได้ว่านกอโตะโตะจิซุน่าจะเป็นนกที่บอกให้ทราบถึงเวลาของการเริ่มทำนา

7. นกที่แสดงให้เห็นถึงรูปแบบการใช้ชีวิตของผู้คนในสมัยนั้น

บทกลอนในมันโยฉุพบว่า มีการกล่าวถึงนกหลายชนิดที่แสดงให้เห็นถึงรูปแบบการใช้ชีวิตของผู้คนในสมัยนั้น โดยจำแนกออกเป็น นกที่ใช้ในการล่าสัตว์ ได้แก่ เหยี่ยวทะกะ และนกกาน้ำ นกที่เป็นเป้าหมายในการถูกล่า ได้แก่ ไก่ฟ้า และนกกระทา นกที่เกี่ยวข้องกับเทศกาลเซ็งกุ ได้แก่ นกอโตะโตะจิซุ

(1) เหยี่ยวทะกะกับธรรมเนียมในการล่าสัตว์

เหยี่ยวทะกะเป็นนกเหยี่ยวที่ใช้สำหรับการล่าสัตว์มาตั้งแต่โบราณ ในหนังสือ นิฮนโอะกิ ตอนจักรพรรดินินโตกุ (仁徳天皇 - ค.ศ. 313-399 เป็นจักรพรรดิองค์ที่ 16 ของญี่ปุ่น) มีบันทึกเกี่ยวกับวิธีการใช้เหยี่ยวทะกะล่าสัตว์ซึ่งได้รับการสืบทอดมาจากแคว้นคุซะระ (百濟) โดยมีเนื้อหาว่า จักรพรรดิได้รับมอบเหยี่ยวทะกะซึ่งติดลูกกระพรวนที่ขนปีกตรงปลายหางทรงออกลำตัวที่ท่งโมะสุ (坂本太郎・家永三郎・井上光貞・大野晋, 2005, pp. 266-268) จากเรื่องการใช้เหยี่ยวทะกะล่าสัตว์ของผู้คนในสมัยนั้นทำให้มีการกำหนด

ตำแหน่ง “ทะกะกะอิเบะ” (鷹甘部) คือ ตำแหน่งผู้เลี้ยงและฝึกฝนเหยี่ยวขึ้น มีการถวายเหยี่ยวทะกะเข้ามาจากหลาย ๆ ภูมิภาคทั่วประเทศ ตระกูลผู้มีอำนาจในท้องถิ่นต่าง ๆ หรือข้าราชการที่ไปประจำแคว้นหรือดินแดนตามภูมิภาคต่าง ๆ ก็เริ่มนิยมการล่าสัตว์โดยใช้เหยี่ยวทะกะมากขึ้น (塚本学, 1995, pp. 201-202) หนึ่งในนั้นคือ โอโตโมะ โนะยะกะโมะชิ (กลอนเกี่ยวกับเหยี่ยวทะกะทั้งหมด 7 บท แต่งขึ้นโดยยะกะโมะชิ) ยกตัวอย่าง เช่น

(前略) 秋付けば 萩咲きにほふ
いほせの うま 石瀬野に 馬だき行きて をちこちに
ふ しらぬり 鳥踏み立て 白塗の 小鈴もゆらに
あわせ遣り 振り放け見つ いきどほ 憤る
心の内を 思ひ延べ 嬉しびながら
まくら 枕づく つま屋の内に とぐら結び
すゑてそ我が飼ふ ましらふ たか 真白斑の鷹 (4154)

(ละความ) เมื่อถึงฤดูใบไม้ร่วง ควมม้าไปถึงทุ่งอิวะเซะที่เต็มไปด้วยดอกสะงิบานส่งกลิ่นหอมไปทั่ว ให้เหล่านกแตกตื่นบินกระเจาไปหลายที่ ให้เจ้ากระพรวนสีเงินส่งเสียง “กรึงกรึง”ไล่ตามไป เห็นการล่าของทะกะแล้ว ทำให้จิตใจเบิกบานขึ้นที่ห้องหอกียินดีให้ตั้งคอนเกาะ ให้เจ้าเกาะอยู่ที่นั่น เจ้าเหยี่ยวลายขาวที่ข้าเลี้ยง

(2) นกกาน้ำกับธรรมเนียมในการจับปลา

บรรดากลอน 10 บท ที่กล่าวเกี่ยวกับนกกาน้ำในมันโยมู พบว่า มีถึง 7 บท ที่กล่าวถึง “อุกะวะตะชิ” 「鵜川立ち」 คือ การใช้นกกาน้ำในการจับปลา ซึ่งการจับปลาโดยใช้นกกาน้ำนี้เป็นธรรมเนียมการจับปลาที่มีมาแต่สมัยโบราณ โดยจะใช้นกกาน้ำที่เลี้ยงจนเชื่องในการจับปลา เช่น ปลาอะยุ (鮎) สามารถทำได้ในทุกฤดูกาล ทั้งกลางวันและกลางคืน แต่ปกติที่รู้จักกันดีในญี่ปุ่น คือการจับปลาในเวลากลางคืนของฤดูร้อน ชาวประมงจะจุดคบไฟไว้ที่หัวเรือเพื่อล่อให้ปลาเข้ามาใกล้ จากนั้นให้นกกาน้ำ ซึ่งผูกเชือกคล้องคอไว้ โฉบลงไปจับปลาได้น้ำ เมื่อจับได้ก็จะดึงนกขึ้นให้คายปลาในคอกออกมา (เจ้าชายอะกิโมะมิยะฟูมิอิโตะ, 2550, หน้า 49) ยกตัวอย่างเช่น บทกลอนที่ 4023 ที่ทำให้เข้าใจสภาพการใช้ นกกาน้ำในการจับปลาของผู้คนในช่วงเวลานั้นได้เป็นอย่างดี

め ひ がは 婦負川の 速き瀬ごとに 簞 さし
や そ と も を う か は 八十伴の緒は 鵜川立ちけり (4023)

ทุก ๆ ธารน้ำที่กระแสน้ำไหลเชี่ยว แห่งแม่น้ำ
เมะอิ จุดได้คืบเพลิง ข้ำราชบริพารมากมาย
ใช้นกกาน้ำจับปลากัน

(3) ไก่ฟ้า และนกกระทากับการ
เป็นเป้าหมายของการล่าสัตว์

ทั้งไก่ฟ้าและนกกระทาเป็นนก
ที่เป็นเป้าหมายของการล่าสัตว์ของผู้คนใน
สมัยนั้น ดังบทกลอนต่อไปนี้

かけまくも あやに 恐し 我が大君
みこ みこと ものふの やそとも を
皇子の命 ものふの 八十伴の男を
め つど あさがり
召し集へ あどもひたまひ 朝狩に
し し ふ ゆうがり とり
鹿猪踏み起こし 夕狩に 鶉雉踏みたて
おほみ ま くちおさ
大御馬の 口抑えとめ (後略) (478)

ข้าเกรงที่จะเอ่ยออกไป เจ้าชายแห่งปวงข้า
ทรงเรียกรวมเหล่าบริวาร ชวนกันไปล่า
สัตว์ ออกล่าในตอนเช้า ช่วยกันกระตบเท้า
ไล่กวางและหมู่ป่าให้ออกมา ออกล่าใน
ตอนเย็น ให้นกกระทาและไก่ฟ้าตกใจบิน
ออกมา ค้างคาวเหียนควมม้าอันเป็นที่รัก
(ละความ)

กลอนบทที่ 478 นี้บรรยายให้
เห็นถึงภาพของวิธีการล่าสัตว์ในสมัยนั้น และ
ทำให้เข้าใจว่าสัตว์ที่เป็นเป้าหมายของการล่า
ได้แก่ กวาง หมู่ป่า นกกระทา และไก่ฟ้า เป็นต้น

(4) นกโอะโตะโตะจิซุกับเทศกาล
เซ็กกุ

นกโอะโตะโตะจิซุเป็นนกอพยพ
ที่มาถึงญี่ปุ่นช่วงต้นฤดูร้อน ผู้คนในสมัยนั้น
รับรู้กันว่า นกโอะโตะโตะจิซุจะมาส่งเสียงร้อง
ตรงกับช่วงที่ประดับช่อดอกไม้ในเทศกาล เซ็กกุ
(節句) (ในวันที่ 5 เดือน 5 จะมีการประดับ
ช่อประดับเพื่ออธิษฐานให้มีอายุยืนยาว เป็นถู่
ที่ทอขึ้นจากด้ายสีต่าง ๆ ซึ่งข้างในใส่เครื่องหอม
เช่น น้ำหอมจากชะมดเช็ด และไม้หอมกฤษณา
นำมาร้อยเป็นช่อด้ายใบไม้ ดอกไม้ และลูกไม้
เช่น ดอกอุ ทะชิบะนะ อะยะเมะงุชะ ผลส้ม
ทะชิบะนะ ดอกโอชิ เป็นต้น แล้วห้อยเส้นด้าย
5 สี (小島憲之・木下正俊・佐竹昭広, 1976,
pp. 313-314; 伊藤博, 2008, p. 305) ในส่วน
ของบทกลอนที่ได้บรรยายถึงนกโอะโตะ-
โตะจิซุกับช่อประดับในงานเทศกาลเซ็กกุมี
ดังนี้

ほととぎす いたくな鳴きそ 汝が声
を さつき たま あへ貫くまでに (1465)

นกโอะโตะโตะจิซุเอ๋ย อย่าร้องเสียงดัง
เช่นนั้น เสียงของเจ้าจงเก็บไว้ให้ดังทะลุ
ผ่านช่อประดับในเดือนห้า

(5) นกอินทรีวะฉิมกับประเพณี
อุตะงะกิ และการนำขนไปใช้ทำพัด

ประเพณีอุตะงะกิ (歌垣)
หรือประเพณีที่หนุ่มสาวจะนัดมาพบปะกันใน
สถานที่แห่งหนึ่ง ร้องรำและหาคู่กัน ในกลอน
มัน โยมูมีการใช้นกอินทรีวะฉิมแต่งเกี่ยวกับ
ประเพณีอุตะงะกิในกลอนบทที่ 1759 โดยที่
นกอินทรีวะฉิมเป็นคำขยายของภูเขาที่ซุกุบะ
สันนิษฐานได้ว่า ประเพณีอุตะงะกิจัดขึ้นที่ตีน
ภูเขาที่ใดสักแห่ง

สำหรับเรื่องการนำขนไปใช้
ทำพัด มีกลอนบทหนึ่งจากคินแดนเอ็ชชูที่แต่ง
เกี่ยวกับการนำขนของนกอินทรีวะฉิมไปใช้ทำ
พัดชะฉิมวะ (指羽) ดังนี้

しぶたに ふたがみやま わし こむ
渋谷の 二上山に 鷲そ子産といふ
さしは
指羽にも 君がみために 鷲そ子産と
いふ (3882)

ได้ขำวนนกอินทรีวะฉิมออกลูก ที่ภูเขาฟูตะงะ
มิแห่งฉิมุตะนิ ได้ขำวนนกอินทรีวะฉิม
ออกลูก เพื่อใช้ทำ ชะฉิมวะ อันจะเป็น
ประโยชน์ต่อท่าน

ชะฉิมวะ 「翳」 (อักษรโบราณ)
เป็นพัดที่มีด้ามยาว นางกำนัลหรือข้าราช
บริพารจะถือไว้ที่ด้านหลังของชนชั้นสูงเพื่อ

แสดงถึงฐานันดรศักดิ์ (中田祝夫, 1990, p.
485) กลอนบทที่ 3882 นี้ กล่าวถึงเรื่องที่นก
อินทรีวะฉิมออกลูก เพื่อจะได้นำขนของ นก
อินทรีวะฉิมมาทำเป็นพัดชะฉิมวะใช้ถวาย จาก
บทกลอนทำให้เข้าใจได้ว่านอกจากความ
ศักดิ์สิทธิ์แล้วผู้คนยังรับรู้กันว่านกอินทรีเป็น
นกที่เป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงพลังอำนาจ
ฐานันดรศักดิ์

สรุป อภิปรายผล ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาเรื่องนกในบทกลอนใน
มัน โยมูพบว่า มีการนำนกไปใช้โดยจำแนก
การนำนกไปใช้และชนิดของนกตามตารางได้
ดังนี้

ตารางสรุปการนำนกกไปใช้และชนิดของนกในบทกลอนมันโชน โดยผู้วิจัย

การนำไปใช้	ชนิดของนก
นกที่ใช้ในการบอก ฤดูกาล	นกโสะ โตะ โตะจิซู → ฤดูร้อน ห่านป่า → ฤดูใบไม้ร่วง นกอุรุอิซู, ไก่ฟ้า, นกโยะบุโกะ โตะริ, นกคะ โสะ โตะริ → ฤดูใบไม้ผลิ
นกที่ใช้ใน มะกัระ โกะ โตะบะ	คำหรือวลีที่ใช้เป็นมะกัระ โกะ โตะบะ ขยายความ “นก” ห่านป่า → “โททซุชิโตะ” แปลว่า “ผู้มาจากแดนไกล” นกเป็ดน้ำ → “มิสุโตะริ” แปลว่า “นกน้ำ” → “โอะกิทซุโตะริ” แปลว่า “นกที่อยู่ในทะเลไกลจากฝั่ง” ไก่ → “อิเอะทซุโตะริ” แปลว่า “นกในบ้าน” → “นิวะทซุโตะริ” แปลว่า “นกในสวน” ไก่ฟ้า → “โนะทซุโตะริ” แปลว่า “นกในทุ่ง” “นก” ที่ใช้เป็นมะกัระ โกะ โตะบะในการขยายความคำหรือวลี นกโสะ โตะ โตะจิซู → ขยายคำว่า “โอบบิน” นกอุรุอิซู → ขยายคำว่า “ฤดูใบไม้ผลิ” นกกระเรียนในทุ่งกก → ขยายคำว่า “ส่งเสียงร้องโหยหวน” ไก่ร้องขัน → ขยายคำว่า “ดินแดนทางตะวันออก” นกนิโสะ โตะริ → ขยายคำว่า “การฝ่าฟันคลื่นที่ซัดโหมกระหน่ำ” → ขยายคำว่า “คำน้ำ” → ขยายคำว่า “การอยู่เรียงเป็นคู่” → ขยายคำว่า “ลมหายใจอันยาวนาน” นกกระทาส่งเสียงร้อง → ขยายคำว่า “เก่า”

การนำไปใช้	ชนิดของนก
นกกับ ลักษณะเฉพาะตาม ธรรมชาติ และ พฤติกรรมเด่น	ตามแหล่งที่อยู่อาศัย เช่น 'ไก่อ' → อาศัยอยู่ตามบ้านเรือนผู้คน 'ไก่อฟ้า' → อาศัยอยู่ตามทุ่งหญ้า - นกชโตะริ → แม่น้ำที่มีกระแสน้ำไหลสะดวก - นกเป็ดน้ำ → หนองน้ำหรือบึงน้ำ - ห่านป่า นกกระเรียน → หนองน้ำที่มีต้นกกอะฉิขึ้นอยู่ - นกอินทรีวะฉิ → ภูเขาและตีนป่ากว้าง - เหยี่ยวมิชะ โงะ → ตามชายฝั่งทะเล จากพฤติกรรมการจับคู่ ผสมพันธุ์ วางไข่ เช่น - นกกระเรียน, นกเป็ดน้ำ, นกนิโสะ โตะริ → มักอยู่เคียงคู่กันตัวผู้-ตัวเมีย 'ไก่อฟ้า'ตัวผู้ → จับคู่กับตัวเมียหลายตัว - นกโสะ โตะ โตะจิซุ → ลอบวางไข่ในรังของนกอื่น
เสียงร้องของนกที่ ใช้บรรยาย ความรู้สึก	- นกโสะ โตะ โตะจิซุ, นกอุงอิชุ → นกที่ผู้คนต่างเฝ้ารอคอย - นกโสะ โตะ โตะจิซุ, นกกระเรียน, นกชโตะริ → ทำให้คิดถึงบ้านเกิด - นกโสะ โตะ โตะจิซุ → ทำให้จิตใจกระวนกระวาย
นกที่ใช้ในบท กลอนรัก	- นกโสะ โตะ โตะจิซุ, นกโยะบุโกะ โตะริ → เป็นทูตสื่อรัก - นกเป็ดน้ำที่ลอยไปลอยมา → ความรู้สึกที่ไม่มั่นคงในจิตใจ 'ไก่อฟ้า' → ความรู้สึกที่อยากเปิดเผยความรัก
นกที่ใช้บอกเวลา	'ไก่อ', 'ไก่อฟ้า', นกกา, นกกระเรียน → บอกเวลาเช้า - นกโสะ โตะ โตะจิซุ → บอกเวลาของการเริ่มทำนา
นกที่แสดงให้เห็น ถึงรูปแบบการใช้ ชีวิตของผู้คนใน สมัยนั้น	- เหยี่ยวทะกะ → ธรรมเนียมการใช้เหยี่ยวล่าสัตว์ - นกกาน้ำ → ธรรมเนียมการใช้นกกาน้ำจับปลา 'ไก่อฟ้า', นกกระทา → เป้าหมายของการล่าสัตว์ - นกโสะ โตะ โตะจิซุ → ข้อศอกประดับในเทศกาลเช็กกุ - นกอินทรีวะฉิ → ประเพณีอุทิศงะกิ และการนำขนไปใช้ทำพัด

จากการศึกษาบทกลอนวะกะในมัน โยฌู เกี่ยวกับนกจะเห็นได้ว่า ผู้คนในสมัยนั้นแต่งบทกลอนหลายบทผ่านการสังเกตและการเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ที่อยู่ในธรรมชาติ โดยให้นกมีบทบาทในบทกลอนเหล่านั้น แต่บทบาทนั้นไม่ได้กำหนดตายตัวอย่างใดอย่างหนึ่ง ฉะนั้นจึงมีนกหลายชนิดที่มีหลายบทบาท เช่น นกโตะ โตะ โตะจิรุ จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่าไม่ได้มีเพียงบทบาทเดียว มีการใช้ในมุมมองที่กว้างและหลากหลาย

กวีไม่ได้แต่งกลอนเกี่ยวกับนกเพียงแค่ว่าการนึกคิดขึ้นได้ แต่พยายามคิดในเรื่องของลักษณะเด่น และพฤติกรรมการใช้ชีวิตในธรรมชาติ และเลือกใช้นกที่เหมาะสมกับสถานการณ์ สภาพจิตใจ อารมณ์ความรู้สึกในการเชื่อมโยงและถ่ายทอดแสดงความรู้สึกที่มีอยู่ภายในใจของตนเอง ผู้วิจัยมองว่าการใช้สิ่งต่าง ๆ ในธรรมชาติมาแสดงถึงความรู้สึกของตนเองเช่นนี้เป็นลักษณะเด่นเฉพาะของคนญี่ปุ่นซึ่งน่าจะพบได้น้อยในคนชาติอื่น

งานวิจัยนี้ศึกษานกซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในธรรมชาติ พบว่า ผู้คนในสมัยนั้นให้ความสนใจสังเกต เรียนรู้และเข้าใจนกเป็นอย่างดี ดังนั้นนกต่าง ๆ ที่ปรากฏในบทกลอนจึงมีบทบาทที่

หลากหลาย โดยกวีเลือกใช้ลักษณะเด่นที่มีในนกแต่ละชนิดเชื่อมโยงกับสถานการณ์ ความเป็นไป สภาพจิตใจ ตลอดจนอารมณ์และความรู้สึกของตัวเอง รวมถึงสะท้อนให้เห็นถึงลักษณะการใช้ชีวิตของผู้คนและสภาพสังคมในสมัยนั้นได้ดี ทั้งหมดนี้ทำให้เราเข้าใจความคิดของคนญี่ปุ่นผ่านการมองสิ่งต่าง ๆ ในธรรมชาติด้วยการเปิดใจยอมรับเรียนรู้ที่จะเป็นส่วนหนึ่งในนั้น ซึ่งเป็นสิ่งที่ฝังลึกอยู่ในจิตใจของคนญี่ปุ่นมาช้านาน

งานวิจัยนี้ได้กล่าวถึงนกชนิดต่าง ๆ ประมาณ 30 ชนิดที่ถูกนำมาใช้แต่งเป็นบทกลอนในมัน โยฌูมีการนำไปใช้เชื่อมโยงกับสถานการณ์ ความเป็นไป สภาพจิตใจ ตลอดจนอารมณ์และความรู้สึกของกวีเช่นไร ซึ่งงานวิจัยนี้ไม่ได้กล่าวถึง “นก” หรือ “โตะริ” (鳥) ที่ไม่สามารถระบุชนิดได้ในมัน โยฌู พบประมาณ 80 บท ว่ามีการกล่าวถึง “นก” เหล่านั้นในลักษณะเช่นไร และใช้แสดงความรู้สึกของกวีในเรื่องใด นอกจากนั้น งานวิจัยนี้ศึกษานกในมัน โยฌูซึ่งรวบรวมขึ้นในสมัยนารา แต่ไม่ได้ศึกษารวมไปถึงนกในบทกลอนของสมัยอื่น ๆ ทั้งสมัยก่อนหน้าและสมัยหลัง (มีเพียงยกตัวอย่างประกอบเล็กน้อย) ดังนั้น ผู้วิจัยคิดว่าน่าจะเป็นประเด็นที่ควรศึกษาต่อไป

บรรณานุกรม

- เจ้าชายอะกิโนะมิยะ ฟูมิฮิโตะ และคณะ. (2550). *ไต่กับคน จากมุมมองชีวิตดิฉัน* (ขนาด สีติสาร, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: อมรินทร์.
- คุดิตา ปริญาพล. (2559). การวิเคราะห์วิถีคิดและพฤติกรรมผ่านความสัมพันธ์ชาย – หญิง ของตัวละครเอกในหนังสือรวมเรื่องสั้นชุด Onna no Inai Otokotachi ของ ฮารูกิ มูราคามิ. *วารสารรามคำแหง ฉบับมนุษยศาสตร์*, 35(2), 21-40.
- อรรธยา สุวรรณระดา. (2554). *ประวัติวรรณคดีญี่ปุ่น*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- 伊藤博 校注. (2008). *万葉集・上巻*. 東京: 角川文庫.
- 小島憲之・木下正俊・佐竹昭広 校注. (1976). *萬葉集 一*. 東京: 小学館.
- 小島憲之・木下正俊・佐竹昭広 校注. (1976). *萬葉集 二*. 東京: 小学館.
- 小島憲之・木下正俊・佐竹昭広 校注. (1976). *萬葉集 三*. 東京: 小学館.
- 小島憲之・木下正俊・佐竹昭広 校注. (1976). *萬葉集 四*. 東京: 小学館.
- 窪田空穂 訳者代表. (1985). *日本古典文庫 1 2 古今和歌集・新古今和歌集*. 東京: 河出書房新社.
- 中田祝夫. (1990). *新選古語辞典 新版*. 東京: 小学館.
- 中村登流・行田哲夫. (1984). *野鳥検索小図鑑 山野の鳥*. 東京: 講談社.

朴喜淑. (2009). 「万葉集の雁考」. 大阪府立大学日本言語文化学会百舌鳥国文.

20,117-132.

坂本太郎・家永三郎・井上光貞・大野晋 校注. (2005). *日本書紀* (二). 東京：岩波書店.

田中瑞穂. (1998). 「万葉の動物考」. 岡山県自然保護センター研究報告 *Bull. Okayama Pref.*

Nature Conservation Center, 6, 29-41.

塚本学. (1995). *江戸時代人と動物*. 東京：日本エディタースクール出版部.